
УДК 811.161.2'282

Яна Литвиненко

м. Суми

ТИПИ МОТИВАЦІЇ ОРНІТОНОМЕНІВ У СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті здійснено спробу мотивологічного аналізу діалектних назв птахів, виявлено типи мотивації орнітономенів. Увагу зосереджено на внутрішній формі похідних лексем, вивчено причини семантичної транспозиції та її види, механізми народної етимології тощо.

Ключові слова: мотиваційні зв'язки, типи мотивації, семантична транспозиція, вторинні номени, метафора, метонімія, атрація, народна етимологія.

Мотивологічне дослідження словникового складу мови цілком обґрунтовано вважають одним із найбільш актуальних напрямків вивчення лексики, адже мотивологія як сфера наукових знань синтезує в собі різні підходи до інтерпретації мовних явищ.

Дослідження питань, пов'язаних із мотивацією народних назв, дає змогу розв'язати велику кількість проблем у сфері загального мовознавства, серед яких: ономасіологічні особливості номінативного акту, зв'язок формальної структури і внутрішньої форми слова, механізми утворення слів, специфіка процесів народної етимології та деетимологізації тощо.

Вивчення мотиваційних процесів на матеріалі діалектної лексики є актуальним ще й тому, що воно пов'язане із виявленням особливостей сприйняття, розуміння та вербалізації об'єктів позамовної дійсності.

Теоретичні основи мотивації лексичних одиниць, зокрема, й діалектних назв, обґрунтували у своїх працях О.Й. Блінова, В.Г. Гак, Т.Р. Кияк, В.К. Павел, І.С. Улуханов та ін. Учені зосередили увагу на явищі лексичної мотивації,

© Я.О. ЛИТВИНЕНКО, 2014

формуванні термінологічного апарату мотивології, визначили типи мотиваційних відношень між лексемами, з'ясували фактори вибору мотиваційної ознаки у процесі вербалізації явищ позамовної дійсності тощо.

Особливості мотиваційних процесів у межах різних тематичних груп лексики (далі — ТГЛ) на матеріалі українських говірок вивчали Г.Л. Аркушин, Г.І. Гримашевич, П.Ю. Гриценко, М.В. Поістогова, Т.О. Ястремська та ін.

Цінною щодо теоретичних узагальнень є ТГЛ “Назви птахів”. Досліджуючи особливості мотивації діалектних назв птахів, послуговуємося концептуальними засадами мотивологічного аналізу лексики О.Й. Блінової: мотивація є зв'язком між лексичними одиницями, який виявляє їхню умотивованість¹ [5: 137–138].

Отже, аналізуючи типи мотивації орнітономів, зосереджуємо увагу на типах мотиваційних відношень між лексемами, тим більше, що “зв'язки, притаманні слову, входять у характеристику його семантики” [28: 156–159].

ТГЛ “Назви птахів” є складним структурно-семантичним утворенням, елементи якого пов'язані між собою за допомогою різних видів зв'язку. Проте системний характер лексики як “внутрішньо організованої сукупності елементів” [3: 412] виявляється в наявності смислових відношень не тільки у межах однієї ТГЛ, а й у закономірному розташуванні та взаємопов'язаності всіх мовних одиниць та їх об'єднань, зокрема — і між лексемами різних ТГЛ [14: 1]. Тому ТГЛ не розділені чіткими межами і часто взаємодіють одна з одною, що робить обґрунтованим утворення та функціонування вторинних номів.

Аналіз орнітолексики східнополіських говірок показав, що окрім назв птахів, у яких мотиваційна ознака (далі — МО) виражена безпосередньо (шляхом прямої номінації), діалектоносії активно вживають номени, де МО представлена асоціативно, “коли усвідомлення звукової оболонки слова і його значення відбувається на основі зближення двох предметів, схожих за якимись ознаками” [19: 36].

Науковий інтерес нашої статті становлять похідні номени — орнітолексеми, транспоновані до птахів від інших реалій.

В основі семантичної транспозиції лежать зв'язки між різними об'єктами позамовної дійсності. Ф. де Соссюр кваліфікує такі відношення як асоціативні [23: 121-126], Д.М. Шмельов — як епідигматичні [28: 199], М.Д. Голев — як мотиваційні асоціації [8: 17]. В енциклопедії “Українська мова” відношення між лексемами у сфері словотворення та смислових асоціацій кваліфіковані як асоціативно-дериваційні [27: 306]. За П.Ю. Гриценком, “акт вторинної номінації базується на встановленні класифікаційних зв'язків репрезентованих явищ як суміжних (у просторі, часі, функціонально) або протиставлюваних” [9: 120].

¹ Пор.: лінгвістичний енциклопедичний словник за редакцією В.М. Ярцевої фіксує тождність понять мотивація і вмотивованість [12: 467].

Вивчення таких зв'язків на основі похідних назв птахів дає змогу виявити типи мотивації орнітолексем.

Тип мотивації — це модель, якій за характером відношень між похідним словом та мотиваційною основою відповідає певна група лексичних одиниць [7: 310]. За О.Й. Бліновою, тип — це різновид чогось із притаманними йому ознаками, зумовленістю чимось (способом, засобом, ознакою, ступенем умотивованості) [5: 137].

Слід розрізняти поняття тип мотивації і принцип номінації. На відміну від принципу номінації, який відображає МО одного ряду², тип мотивації має більш узагальнений характер, адже один тип мотивації може реалізуватися за допомогою декількох принципів номінації. Так, орнітоназви, утворені від імен людини, мають різну внутрішню форму і відрізняються МО, покладеними в основу номінації (пор.: *д'риц'у* (ДГ)³ 'веретенник великий', *іванчик* (Гн, Ком, Птр, Рад) 'біла плиска', *йурок* (Бер, Бир, Вер, Взд, Губ, Ком, Лок, Мам, Обм, Орля, Ост, Прв, Пст, Рад, Сав, Св, Чйк) 'в'юрок', *федоско* (Дор) 'кільчаста горлиця' — це звуконаслідувальні назви, а інноваційний номен *йул'ка* (Дан) 'чубата синиця' утворений за особливістю частини тіла птаха (наявність чуба на голові, що нагадує косу).

За своєю природою типи мотивації можуть бути спільними для декількох ТГЛ і специфічними, тобто характерними лише для окремої ТГЛ, що зумовлено як власне лінгвальними, так і екстралінгвальними факторами (наприклад, набором диференційних ознак реалії).

Метою нашої статті є дослідження типів мотивації орнітолексем, а отже, — аналіз внутрішньої форми назв птахів, виявлення та характеристика відношень, у яких перебувають орнітономени поза ТГЛ "Назви птахів" тощо.

Установлено, що велика кількість одиниць утворена на основі внутрішніх ресурсів орнітолексими, проте до складу цієї ТГЛ входять і похідні назви, що утворені лексико-семантичним способом і відображають зв'язок птахів з іншими об'єктами реального світу⁴. Причин семантичної транспозиції декілька. По-перше, це — обмеженість ресурсів мови, що змушує нас позначати одним і тим же знаком різні, але при цьому пов'язані предмети [22: 197]. Проте, основною причиною є прагнення мовців увести в узус більш зрозумілу назву для нової реалії або замість немотивованої номінативної одиниці, адже лексеми із прозорою внутрішньою формою легше утримуються у пам'яті і відтворюються [4: 94]. Відтак виникають дублетні назви, серед яких частіше використовуваними стають транспоновані одиниці.

² Наприклад, принцип номінації птахів (і тварин взагалі) за ознакою сформувався на основі узагальнення МО 'колір', 'запах', 'особливість окремої частини тіла'.

³ Список скорочень назв обстежених населених пунктів див. у кінці статті.

⁴ Зазначимо, що у перенесенні назви з однієї реалії на іншу відбувається розширення семантичної структури лексеми, яка є мотиваційною основою, водночас у самому об'єкті номінації виразняється відповідна диференційна ознака [17: 195].

Процес семантичної транспозиції відбувається на основі асоціативного мислення мовців⁵. Деякі ознаки та функції птахів асоціюються із зовнішністю та поведінкою людей, ознаками, властивостями та функціями тварин, явищами неживої природи тощо. З огляду на це, виділяємо базові типи мотивації орнітоназв, в основі яких лежать такі відношення між об'єктами позамовної дійсності:

- птах ↔ людина⁶;
- птах ↔ тварина;
- птах ↔ рослина;
- птах ↔ об'єкт природи;
- птах ← явище природи.

Аналіз зафіксованих номенів дає змогу визнати пріоритетними у дослідженні одиниці, перенесені на орнітооб'єкти з номінативної сфери, пов'язаної з людиною. Птахи є невід'ємною складовою картини світу мовців, надзвичайно важливим компонентом побутового і культурного життя народу, відтак позамовна дійсність розглядається людиною відповідно до її власної оцінки [16: 162], тому обґрунтованою в утворенні орнітоназв є реалізація антропоцентричного підходу.

Антропонімізація природних явищ полягає у приписуванні об'єктам живої та неживої природи процесів і дій, пов'язаних із діяльністю людини, із подібністю до частин її тіла, предметів, створюваних нею, тощо [18: 93].

З метою детального вивчення похідних орнітономенів здійснено спробу систематизації назв птахів відповідно до ієрархічної структури семантичного поля "Людина", до складу якого входять такі номінативні одиниці: соматизми, номени на позначення особистісних та соціальних характеристик людини, релігійних понять, артефактів матеріальної культури тощо [10: 9–17].

I. Фізіологічні особливості людини.

Частина орнітономенів утворилася на основі метонімічного перенесення назв частин тіла людини (тварини) на птахів.

1. Структура тіла.

1.1. Волос: *вала¹с'анка* (Єв, Кар, КрЧ, Ряб, См, Чш, Шст), *воло¹с'анка* (Чх), *вол¹о¹с'анка* (Лем), *воло¹с'аночка* (Чх) 'біла плиска'; *вал¹ас¹н'анка* (Гор), *вал¹ас¹н'аначка* (Гор) 'ремез'. В основі цих назв лежить опосередкована ознака орнітооб'єктів 'різновид матеріалу, з якого птахи будують гнізда'.

1.2. Вухо: *у¹шак* (КрЧ) 'турухтан'. Назва утворена за зовнішнім виглядом птаха. Для самців характерна наявність своєрідного "коміра"

⁵ Залежно від природи взаємозв'язків між реаліями об'єктивного світу семантична транспозиція поділяється на метафоричну та метонімічну (за подібністю та суміжністю відповідно).

⁶ Зв'язок між одиницями різних ТГЛ часто характеризується взаємоперехідністю.

(довгих загнутих пер, які прикривають волю і груди) і “вух” (пучків видовжених пер на боках потилиці) [13: 88].

Зауважимо, що відсоматичні орнітоназви характеризуються різним ступенем умотивованості. Так, зафіксовано немотивовані, мотивовані, напівмотивовані та полімотивовані лексеми. Останні два різновиди вмотивованості назв ілюструють складні та складені одиниці. Полімотивовані назви птахів мають декілька мотиваційних основ і утворені за такими моделями:

- 1) ‘частина тіла’ + ‘поведінка’;
- 2) ‘частина тіла’ + ‘фізична характеристика частини тіла’;
- 3) ‘частина тіла’ + ‘кольорова характеристика частини тіла’.

1.3. Губа: *трасо|губка* ‘біла плиска’ (ГТ, Ржк, СГ, СтБс, Хч), ‘жовта плиска’ (Взд).

1.4. Зуб: *тр’ахo|зубка* ‘біла плиска’ (Яд).

Наведені назви утворені за поведінкою білої плиски, яка має довгий рухливий хвіст (трусить хвостом (гузкою)). Корені композитів -губ-, -зуб- — це трансформовані варіанти кореневої морфеми -гуз-⁷, яка поступово втрачає зв’язок із мотиваційною основою у свідомості діалектоносіїв.

Ряд орнітономенів утворено за МО ‘частина тіла’ і ‘фізична (кольорова) характеристика частини тіла’.

1.5. Груди: *груд’анка* (Взд), *жоўтог|рудка* (Рок, Чх) ‘звичайна вівсянка’; *красног|руд* ‘снігур’ (Чх), ‘рябогруда кропив’янка’ (НОр); *красног|рудка* ‘снігур’ (ГТ, Кр, Маз, Рок, Чх, ЧрвЧ, Шпт), ‘чечевиця’ (Чх), ‘чечітка’ (Грб); *червоног|рудка* (Чх) ‘чечевиця’.

1.6. Живіт (пузо): *гала|пуз’ік* (Бнч) ‘маля птаха, яке ще не обросло пір’ям’; *жоўто|пуз* (Дл) ‘маля птаха, заг. н.’.

1.7. Ніс: *но|сан’* (ЧрвК) ‘горіхівка’; *доўго|нос* (Ірж) ‘різновид кулика з довгим дзьобом’; *доўго|носик* ‘бугайчик’ (Пб), ‘костогриз’ (Окт), ‘різновид птаха з довгим дзьобом’ (Сем); *лапа|носка* (Мам, с.Узруй Новгород-Сіверського р-ну), *плоско|носка* (Ад, Люб, Хиб), *пли’ско|нос* (Кр), *широко|носка* (Арк, ВД, Врт, Всл, Дан, Дор, Кл, МД, Млк, НОр, Пр, Рдц, Рож, Руд, СтБк, СтХ, Фр), *ширака|носка* (Бир, Єв, ЗН, КмнМ, ОрлЯ, Птр) *широко|н’иска* (ВК, Лем), *широко|н_уїска* (Врт), *ширака|нос* (Птр) ‘широконіска’⁸.

На відміну від соматизмів, які активно поповнюють семантичний склад ТГЛ “Назви птахів”, зафіксовано і малопродуктивні мотиваційні основи.

2. Захворювання людини.

⁷ Пор.: *тр’асо|гузка* (Вал, ВК, Дор, ДГ, Кап, Лук, Млк, Обм, Пр, Стр, Чоп, ЧрвК, Яд), *тр’аса|гузка* (Буд, Вас, Глб, ДД, Єл, КмнМ, Куч, Птр, СГ, Хч) ‘біла плиска’.

⁸ Л.А. Булаховський на матеріалі інших слов’янських мов зафіксував, що основою орнітоназв можуть бути і такі соматизми, як *брова*, *борода*, *перст*, *уста* та ін. [Булах: 203–205].

2.1. Чиряк: *чи'р'ак* (Вер, ВК, Гбв, ГрІв, ДД, Дл, МД, Обм, Пб, Пр, Тпч, Чнтч, Шст), *чир'а'чок* (Гбв, Єл, КмнМ, Пб, Рад, Чнтч, ЧрвК) ‘чирок, заг. н.’. Словотвірна парадигма назв із коренем *чир-* включає одиниці, утворені за допомогою різних суфіксальних морфем: *-ець-* (*-ец*) (*чи'р'ец* (Хч); *-ик-* (*чирик* (ЧГ)); *-к-* (*ч'ірка* (Зм, Рдц, Шст), *чирка* (СтОр), *чирка* (ВК)); *-ок-* (*чи'рок* (Ад, Бнч, Бир, Біл, Буд, ВД, ВК, Врт, Всл, Глб, Гор, ГТ, Дан, Ів, Кап, КмнМ, Кр, КрБ, Лук, МК, Мр, Нех, Орля, Пом, Пр, Птр, Пст, Руд, Ряб, См, СтОр, СтХ, Хн, Чйк, Чоп, ЧрвЧ, Чх, Яд), *ч'ірок* (Єл, Зм, Кл, Лок, Млк, Ост, Ржк, Рож, Фр) та ін. Функціонування словотвірних варіантів із суфіксом *-ак-* (*чи'р'ак*) пояснюється явищем формальної атракції, адже орнітоназва належить до праслов'янського орнітофонду: *сіґаґька, *сіґька, *сіґькь / *сіґькь [1: 8].

Слід зауважити, що явище формальної атракції, яке полягає у збігові мотиваційних форм при відмінності мотиваційних значень, є поширеним в орнітономінації.

3. Особливості зовнішності людини.

Зазначимо, що до аналізу залучено не тільки базові лексеми, а й субститути основної назви — експресивні одиниці, які також розкривають особливості мотиваційних процесів у ТГЛ “Назви птахів”.

3.1. Красень (рос. красавец): *кра'савец'* (Руд) ‘тетерук, експрес.’; *кра'савица* ‘біла плиска, експрес.’ (Гн), ‘щиглик, експрес.’ (Зм). Експресивні номени відображають естетичне задоволення мовців від спостереження за зовнішністю птахів.

II. Особистісні характеристики людини

Основою вторинних орнітономів є назви людини на позначення емоцій, здібностей, звичок, схильностей, морально-етичних якостей, властивостей, станів тощо.

Розглянемо номени на позначення позитивних особистісних характеристик людини, що стали мотиваційними основами орнітолексем.

1. Веселун: *веселун* (Сл) ‘сірий журавель’. Інформатори пов'язують назву з народним повір'ям про сірого журавля: *от вес'ноу йак лет'ат' кл'уч'і / зуси лет'ат' нап'р'ім'ер / он / зуси лет'ат' / о / а не мож'на ка'зат' / йак лет'ат' / кур'ликайт' журау'л'і / не'з':а ка'зат' / йак побачиш пер'вій раз не'з':а ка'зат' журау'л'і / нада ка'зат' веселу'ни // от йак скажеш шо / ої! // веселу'ни лет'ат'! // ц'ілії р'ік будеш веселії / да // а йак скажеш шо / он! // журау'л'і лет'ат' / у'же ц'ілії р'ік будеш жу'ритис' // о'це саме глау'не // (Сл).*

2. Трудяка: *труд'ака* (Пр) ‘сільська ластівка, експрес.’. Перенесення назви зумовлене працьовитістю і згуртованістю птахів у будіванні гнізд, вигодовуванні малят тощо.

Решта лексичних одиниць характеризують негативні ознаки птахів, зокрема властивість орнітооб'єктів шкодити сільському господарству (викрадати малят свійських птахів, знищувати сільськогосподарські культури тощо).

3. Лиходій: *л'іха|д'ей* (Пст) ‘малий яструб’.

4. Нахаба (рос. нахал): *на|хал* (Ів), *на|хал'ник* (Чх) ‘хатній горобець, експрес.’.

5. Хитрун, хитрий: *хит|рун* (МУс) ‘чорний шуліка, експрес.’; *хитра п|тиц'а* ‘сойка, експрес.’ (Гбв), ‘хатній горобець, експрес.’ (Рад). На позначення хатнього горобця у східнополіському діалекті також за-свідчено експресивну назву *ви|л'ака* (МК), яка, імовірно, утворена від дієслова *виляти* ‘(перен.) ухилитися від чого-небудь за допомогою хитрощів, викрутів’ [21 I: 427].

6. Ледар (рос. лентяй): *лодир* (ДГ), *лен|т'айка* (Лок) ‘зозуля, експрес.’ В основі транспозиції лежить спосіб життя птаха (зозуля не в'є власного гнізда та підкидає свої яйця в чужі гнізда).

III. Власні імена людини

Як зазначалось, назви птахів, утворені від імен людини, можуть мати різну внутрішню форму, проте більшість із них ілюструє явище народної етимології.

Розглянемо деетимологізовані орнітономени.

1. Василь (Васильок)⁹: *васил'ок* (Лем) ‘чайка’. Назва є архаїчною, тому її внутрішня форма втрачена. Сьогодні діалектоносії послуговуються дублетами *ч'іб'іс* (Лем), *чайка чорна* (Лем). Маємо припущення, що назва *васил'ок* пов'язана зі святом народного календаря Василя Капельника (20 березня) [26: 270], з яким збігається приліт птахів.

2. Мартин: *мар|тин* (Ком, Лем, Св, Яд) ‘мартин звичайний, або озерний’. Зв'язок з мотиваційною основою втрачено. Учені стверджують, що назва є результатом перенесення на птаха власного імені людини під впливом західноєвропейських мов [11 III: 401-402].

3. Галина (Галя): *гал'а* (Люб, Тпч, Яд) ‘галка’. Номен також є деетимологізованим. Матеріали етимологічного словника свідчать, що лексема походить від **galь* ‘чорний’ [11 I: 461].

4. Петро (Петя, Петрик): *п'ет'а* (Сл) ‘півень, експрес.’, *п'етр'ік* (Єл) ‘півень’. На відміну від попередніх назв, ці одиниці є мотивованими і мають звуконаслідувальну природу, проте всі вищезазначені номени утворені під впливом зменшено-пестливих форм власних імен людини.

Чітко усвідомлюють діалектоносії оноματοпеїчний характер назв птахів, утворених від таких імен.

5. Грицько (Гриць, Грицик): *гриц'у* (ДГ), *гриц'ук* (Дан), *гриц'унец'* (Фр) ‘веретенник великий’; *грицик* ‘веретенник великий’ (Арк, ВД, ДГ, Маз, НОр, СтБк, Яд), ‘різновид кулика’ (Сив), ‘бекас’ (Рож) (*ходить вин і так каже / гриц'у / гриц'у / гриц'у //* (Сив); *у нас йе отойшо грициу-грициу-грициу // у пол'іце па'сеш / одно-летит' йа'кас' п'тичка грициу-грициу-грициу // гриц'у і кажем на його //* (ДГ)

⁹ У дужках подано здрібніло-пестливий варіант імені.

6. Феодосія (Федоска): *фе'доско* (Дор) ‘кільчаста горлиця’ (*фе'доско-фе'доско* // (Дор).

7. Юрій (Юрок, Юрчик): *йу'рок* ‘в'юрок’ (Бер, Бир, Вер, Взд, Губ, Ком, Лок, Мам, Обм, ОрлЯ, Ост, Прв, Пст, Рад, Сав, Св, Чйк), ‘ремез’ (Св, ЧрвК); *йу'рочок* ‘в'юрок’ (Біл, Жих, Лок, Рад), ‘зяблик’ (Біл), ‘міська ластівка’ (Лок); *йу'рочек* (Ав, Хч, ЧГ, Чйк), *йу'рочик* (Ав), *йурчик* (Шпт) ‘в'юрок’ (*йу'рок* ~ *так йурр-йурр* / *наче у свис'ток о'то* / *йур'чит* / *йо'го на з'вуку і називайут* // (Ком).

8. Іван (Іванько, Іванчик): *і'ванчик* ‘звичайна кам'янка’ (Б, Бир, Біл, Взд, Жих, КмнМ, Куч, Лоз, Окт, ОрлЯ, Пб, Сав, См, Тпч, Чйк, Чрн), ‘біла плиска’¹⁰ (Гн, Ком, Птр, Рад); *іван'ч'ук* (Ржк), *поди'ванчик* (Прв) ‘звичайна кам'янка’; *іван'ка* ‘звичайна кам'янка’ (Ряб), ‘біла плиска’ (Глб); *ван'ка* (Глб) ‘біла плиска’ (*ну так на природнам во'но і'ванчик* / *вин так наче га'вор'ит* 'як *і'ван-і'ван- і'ван* // (Сав). Ян (Янчик): *йанчик* (ВК, Всл, Пдл, Рож, Фр), *йан'чук* ‘звичайна кам'янка’ (Буд, Хн).

Номени *і'ван* (МК) ‘білий лелека’ та *і'ван-риболоу'чик* (ЧГ) ‘голубий рибалочка’ відрізняються від решти назв ступенем умотивованості.

Внутрішня форма лексеми на позначення білого лелеки є незрозумілою для діалектоносіїв. Назва одинична у говірках Східного Полісся і типова для середньо- та західнополіського діалектів (*і'ван*, *і'ван і'ванович* [15: 450]; *йван*, *і'ван-кликотун* [2: 197]). Мовці пов'язують назву *і'ван* із народним повір'ям, про те, що лелека — це чоловік, який був перетворений на птаха через непокору [25: 360].

Назва голубого рибалочки *і'ван-риболоу'чик* — напівмотивована. Прозорою є внутрішня форма другого компонента юкстапозита, що розкриває специфіку поведінки птаха (голубий рибалочка живиться рибою, виявляючи особливу спритність у ловлі здобичі).

9. Лазар: *лазар* (Прв) ‘повзик’. В основі назви — уміння птаха добре повзати по деревах (не тільки вгору, а й униз головою). Функціонування орнітонома — наслідок формальної атракції.

10. Юлія (Юлька): *йул'ка* (Дан) ‘чубата синиця’. Орнітолексема утворена за зовнішнім виглядом птаха (детальніше див. вище).

IV. Соціальні характеристики людини

Виявлено, що орнітолексеми утворені від назв національностей, професій, соціальних статусів людини, міжособистісних відносин, від термінів спорідненості, номів на позначення артефактів матеріальної культури та явищ духовної спадщини народу тощо.

1. Національність.

1.1. Жид (єврей): *жид* (Ав, Бир, ВД, Взд, ВК, Гай, Гбв, Гн, Гор, ГрІв, ГТ, Губ, Дан, Дор, Зм, Ів, КмнМ, КмнС, КрБ, Куч, Лем, Лов, Лок, Лук,

¹⁰ Транспозиція назви *і'ванчик* (і варіантів) від звичайної кам'янки до білої плиски, імовірно, зумовлена зовнішньою подібністю птахів.

поводить себе як головний не тільки відносно свого стада, а й усього подвір'я.

2.2. Соціальні відносини. Мотиваційними основами орнітоназв стали лексеми на позначення близьких взаємин, стосунків між людьми за місцем проживання, відносин, що відображають суперництво тощо.

2.2.1. Коханець (рос. любовник): *л'у'бовник зе'зул'і* (Прв) 'звичайна кам'янка, експрес.'. Птах отримав назву на основі народного повір'я про те, що зозуля і самець звичайної кам'янки колись були коханцями, і тепер звичайна кам'янка змушена вигодовувати малят зозулі. Народна етимологія спричинена тим, що часто зозуля підкидає яйця саме звичайній кам'янці.

2.2.2. Сусід: *су'с'ід* (Ірж) 'білий лелека'. Білий лелека — один із небагатьох птахів, які гніздяться поблизу людських осель, саме така особливість птаха лягла в основу номінації.

2.2.3. Ворог: *ворох* (Гбв) 'сіра ворона, експрес.'. Назва відображає ставлення мовців до птаха, який завдає шкоди сільському господарству, крадучи малят свійських птахів, знищуючи сільськогосподарські культури.

3. Професія. Орнітономени, утворені від назв професій, мають неординарну внутрішню форму.

3.1. Агроном: *агро'ном* (ВД) 'білий лелека'. Лексема утворена за поведінкою птаха (під час збору врожаю лелеки ходять полями за сільськогосподарською технікою, упольовуючи здобич).

3.2. Музикант: *музи'кант* (СтХ) 'великий строкатий дятел'. У метафоричній назві опосередковано реалізована МО 'звук'.

Ряд номенів, утворених від назв професій людини, розкриває особливості будівництва птахами гнізд. За свідченнями інформаторів, птахи, чий назви проаналізовано нижче, майстерно будують свої гнізда.

3.3. Ткач: *ткач* (Млк), *ткачик* (ВК, Млк) 'ремез'.

3.4. Швець: *п'тичка-ш'вачка* (Ірж) 'вівчарик-ковалик' (*ма'лен'ка та'ка п'тичка |тоже / н'їс доу'ген'кий та'кий / на |кого во'на по'хожа ? // |доу'ги та'ки |н'їзжк| вона по^а о'черет'ах же^аве / о'то—де о'черет'а велик'і / во'на о'той м'їх із оче'рету / і ш:и'вайе со'б'і гн'із'до / во'на ту'ди м'їх на'носе //* (Ірж).

3.5. Санітар: *сан'ітар* (Соф) 'крук, експрес.'; *сан'ітар |л'еса* (Обм) 'великий строкатий дятел'. Утворення назв пояснюється тим, що обидва птаха є невід'ємною ланкою екосистеми, сприяють стабільності її структури і процесів, що відбуваються у ній: крук живиться падаллю, а дятли добувають комах зі стовбурів дерев.

4. Інші заняття людини (і поняття, пов'язані з ними).

4.1. Пастухування.

4.1.1. Пастух: *пасту'шок* 'біла плиска' (Арк, ВД, Всл, ВК, Лем, Обм, Пом, Рдц, Соф), 'жовта плиска' (Бер, НОр, Пр, Сив, Чоп, Чх), 'звичайна вівсянка' (Глб, СтБк, СтОр); *пастушка* 'біла плиска' (Обм, Пом), 'жовта плиска' (Гн). Назва пов'язана зі звичкою птахів перебувати на

полі, на пасовищах, поблизу корів (*це пастушок / це дійсно шо пастушок / вин це б'ігає оце буває за ц'ім коли пол'е орут' / плує і там орут' і вона гн'іздиц':а буває дес' у плуз'і дес' / вона б'ігає за ц'ім же плугом / і гн'іздиц':а / це пастушок // (Всл); пастушок йес'т' / така с'ерен'ка п'тичечка / за ко'ровами ходит' // ну вин ко'рови па'суц':а / вин сл'ідом за ко'ровами // (Сив).*

4.1.2. Хлист: *хлист* (Ад) ‘ялинковий шишкар’. Формальна атракція є наслідком адаптації російської орнітолексми *клёст* в україномовному оточенні (пор. з іншими фонетичними варіантами назви: *кл'аст* (Бир, КмнС), *клетст* (Хн), *хл'ост* (Пст)).

4.2. Риболовля.

4.2.1. Рибалка (риболов): *рибалка* ‘річковий крячок’ (ЧрвЧ), звичайний мартин’ (Мам), ‘сіра чапля’ (ГС); *риболоу* ‘голубий рибалочка’ (Ад, Біл, КмнС, Млк, Мр), ‘малий крех’ (Мр), ‘річковий крячок’ (Бир); *йамчик-риболоу* (Взд), *йван-риболоучик* (ЧГ) ‘голубий рибалочка’. Назви утворені за поведінкою птахів, які виявляють особливу спритність у ловлі здобичі (детальніше див. вище).

4.2.2. Гачок: *гачок* (МУс) ‘різновид крячка’. Назва, імовірно, має два різновиди мотивації — лексичну і словотвірну. Атракція відбулась на основі звуконаслідування під впливом формальної структури мотиваційної основи.

4.3. Мисливство.

4.3.1. Капкан (клепці¹³): *кленц'і* (Зм) ‘костогряз’. Птах отримав назву за зовнішністю. Костогряз відрізняється від інших птахів масивним товстим дзьобом, за допомогою якого роздзьобує міцні кісточки ягід. Пор. з іншими назвами костогриза у східнополіських говірках: *в'иш'адоуб* (Чйк), *дубонос* (Обм), *дуба'дуб* (Лук), *костолом* (ЧрвК).

4.4. Бажаний результат діяльності: *трофеї удач і* (Кап) ‘вальдшнеп, експрес.’. Виникнення і функціонування експресивної номінативної одиниці пояснюється тим, що вполювати вальдшнепа дуже важко через його спритність і здатність маневрувати у повітрі. Тому птах і стає такою бажаною здобиччю.

5. Статус. Ця соціальна характеристика включає назви титулів, військових звань людини, номени асоціальних елементів суспільства тощо.

5.1. Король, королівський: *корол'ок* (СтХ) ‘мала білолоба гуска’; *кара'л'ок* ‘костогряз’ (Взд), ‘кропивник, волове очко’ (Взд); *карул'чик* (Птр) ‘повзик’; *корол'їус'киї ку'л'ик* ‘вальдшнеп’ (ВК), ‘великий веретенник’ (Рож); *корол'еус'ка дич* (СтБк) ‘бекас, експрес.’. Назви цієї групи мають неоднакову внутрішню форму. Лексеми *корол'ок*, *карул'чик* — це кальки і запозичення з російської, польської та словацької мов [11 III: 39]. Щодо одиниць з іншою мотивацією, то первинно номени *корол'їус'киї ку'л'ик*, *корол'еус'ка дич*, імовірно, були пов'язані із

¹³ Клепец, кляпец, кляпцы ‘капкан’ [24: 280, 332–333].

привілейованими особами, які могли дозволити собі полювання на спритного птаха (див. *тро|феї у|дач і*), адже для цього потрібне додаткове обладнання, спеціально навчені собаки та ін. (пор.: *вал'ш|неп / па|л'от б'істриї / барс'ка а|хота / ін'т'е|р'есна //* (КмнС) — інформатор стверджує, що раніше на птаха полювали лише заможні люди). Згодом відбулась трансформація внутрішньої форми назв, і на сучасному етапі розвитку східнополіських говірок означення *коро|л'і|с'киї* має семантику 'делікатесний'.

5.2. Матрос: *мат|рос* (Арк), *мат|росик* (Арк, Млк) 'сіра гуска'. В основі назви — МО 'зовнішній вигляд' (рябе оперення птаха нагадує темно-білу форму матроса).

5.3. Підкидьок (рос. подкидыш): *пат'к і|д'іш* (Хч), *педт'к і|дош* (Дор), *пут'кидиш* (Ан) 'зозуля'. В основі номінації — метонімічне перенесення назви суб'єкта підкидання на об'єкт за поведінкою птаха, який підкидає яйця у чужі гнізда.

5.4. Асоціальний елемент. Як зазначалося, орнітооб'єкти є невід'ємною частиною життя, побуту і культури мовлян. Не тільки корисні властивості птахів, а і їхні негативні ознаки стають базою номінації. Так, частину лексем утворено за повадкою деяких хижаків красти малят свійських птахів.

5.4.1. Злодій (рос. вор): *зло|д'уга* (Сл) 'чорний шуліка, експрес.'; *ва|роўка* 'сіра ворона, експрес.' (КмнС), 'сойка, експрес.' (ДД), 'сорока, експрес.' (Бнч).

5.4.2. Бандит: *бан|дитка* (Гбв) 'сойка, експрес.'. Додаткова МО цієї назви — 'здатність копіювати голоси інших тварин'. Така властивість птаха часом дезорієнтує людей у реальності (*о|це йа йшла / да і сеї|год / ко|тен'а во|на йак зобра|зила //* *дак йа ка|жу |господи! //* *дес' наше ка|жу коте|н'а кри|ч іт'// а то зи|мою йшла / с'н'ігу так г|либоко / во|на|там на вер|б'і йак зан'а|у|чит' / а йа |думайу |Боже! //* *коте|н'а за|л'ізла / по та|кому с'н'ігу на|зад не |вил'ізе / йа по |тому с'н'ігу і |л'ізу / коли во|на заскреко|т'іла сво|їм |голосом //* *ох|ти|ж ка|жу об.і|з'ана та|ка! //* (Хн).

Лексичні одиниці цієї групи реалізують і інші МО.

5.4.3. Бездомний: *б'аз|домн'іца* (Ржк) 'зозуля'. Утворення назви зумовлене повадкою птаха, яка не в'є свого гнізда і підкидає яйця у чужі гнізда: *ку|кушка / б'аз|домн'іца йа|йе нази|вайут'' / а|на у гн'аз|до л'у|бойе йа|їцо сн'ас|ла / пала|жила //* (Ржк); *жи|в'ет'' как ку|кушка / б'аз |дома //* (Ржк).

6. Спосіб життя людини.

6.1. Культурник: *кул'турниц'а* (Ав) 'сойка': *ва|на йак|ото кул'тур|ни|ца |ш':е|йїї у |л'іс'і ба|гато|хто нази|вайе / ва|на ра|с:ажу|є |л'іс|оце|ж / |жолуд'|ото раз|носит' / у|пе|н'ок за|пхне / ну са|б'і га|товит' корм / во|но на по|садки // ... ну у|н'екатарих ме|стах у |л'іс'і дак нази|вайут' |йїї шо |наче / кул'тур|ни|ца / ва|на |жолуд'і нахо|вайе пуд|пн'і / а то|д'і|ж во|но пророс|тайе //* *а так во|на по на|учному к'ед|роўка //* (Ав).

V. Сфера релігійних та міфологічних уявлень людини

У східнополіських говірках засвідчено перенесення на птахів назв надприродних та міфологічних істот, членів релігійної громади, номенів релігійних свят тощо.

1. Загальні релігійні поняття.

1.1. Священний: *св`а|ш`ен:айа |пт`іца* (Хч) ‘сільська ластівка, експрес.’ Назва відображає прихильне ставлення діалектоносіїв до птаха (сільську ластівку люблять за те, що вона не завдає шкоди сільському господарству, відзначається працелюбністю, особливою згуртованістю, приносить мовцям естетичну насолоду).

2. Уявна надприродна істота.

2.1. Бог (божий, богомолець): *|божа |птиц`а* ‘чайка’ (Всл), ‘голуб, експрес.’ (Шев), ‘синантропний птах, заг. н., експрес.’ (МУс) (див. вище *св`а|ш`ен:айа |пт`іца*); *|кобчик-бого|мол`чик* (Врт) ‘звичайний боривітер’. Остання назва утворена за способом польоту птаха, що нагадує мовцям звернення до Бога (птах зависає на місті на великій висоті та робить швидкі і часті помаху крилами).

2.2. Чорт (чортів): *|чортик* (ВК) ‘чорнолобий сорокопуд’; *чорт* ‘чорнолобий сорокопуд, експрес., знев.’ (Ад), ‘чорний шуліка, експрес., знев.’ (Вер), ‘голубий рибалочка, експрес., грайл.’ (Врт); *чорт ле|нивий* (Прв) ‘хатній горобець, експрес.’; *|чортава са|рока* ‘сорока, експрес.’ (Ком). Мотивація експресивних орнітономів прозора, внутрішню форму основної назви чорнолобого сорокопуда *|чортик* утрачено.

3. Міфологічна істота.

3.1. Демон: *|деман* (Вер) ‘ялинковий шишкар, експрес.’. Мотивація експресивної назви затемнена. Внутрішня форма номена може бути пов’язана із незвичайним зовнішнім виглядом птаха (перехрещений дзьоб) і властивістю роздзьобувати ним міцні шишки.

3.2. Химера, химерний: *хи|мерна |птиц`а* (Гбв) ‘сойка, експрес.’. На перенесення назви вплинуло негативне ставлення мовців до птаха через його поведінку (див. вище).

4. Член релігійної громади.

4.1. Монах: *мон|ах* (Дан) ‘чорний лелека’.

5. Духовне звання у православній церкві.

5.1. Піп: *попа|д`а* (Яд) ‘різновид дикої качки’.

Обидві назви утворені за зовнішністю птахів (чорно-біле оперення із превалювання чорного кольору), що нагадує одяг священнослужителів.

6. Релігійне свято.

6.1. Різдво: *роздв`а|ник* (Гр) ‘повзик’. Мовці стверджують, що повзик виводиться малят взимку, на Різдво. Таке тлумачення є прикладом народної етимології, адже, відомо, що взимку і рано навесні виводяться тільки шишкар і крук відповідно.

VI. Артефакти матеріальної культури і явища духовної спадщини мовців

Ця група включає назви на позначення їжі, одягу та взуття, предметів діяльності мовців, терміни народної культури тощо.

1. Їжа.

1.1. Сайка: *сайка* (См) ‘сойка’. Зафіксована лексема ілюструє явище формальної атракції.

2. Предмет посуду.

2.1. Ложка: *ложачка* (Грб) ‘біла плиска’. Перенесення назви зумовлене подібністю тіла плиски до столового прибору (*ложачка / мошохвос’т’ік та’ки доўген’киї наче ў ложки ручечка ?* // (Грб).

2.2. Чекушка ‘посудина і рідина у такій посудині’ (перев. про алкогольні напої): *чекушка* (Всл, Мр, Хч, ЧрвЧ) ‘кільчаста горлиця’. Номен має звуконаслідувальну природу (I.1 — *а тошо тада кричит’ сидит’ чекушка кажут’ ото / перекриў’л’айут’ йейі / чекушка-чекушка* // I.2 — *даже алка’гол’ік каже / просит’ у мене чекушку / ў мене ў сама’го нема* // (ЧрвЧ).

3. Одяг та елемент одягу.

3.1. Рукавиця: *рука:’в’іца* (Птр), *рука:’в’ічка* (Птр), *рука’вичниц’а* (Кр) ‘ремез’. Птах майстерно будує гніздо, яке має вигляд рукавички [13: 154]. Саме ця ознака є основою метонімічного перенесення метафоричної назви гнізда на птаха (*рука:’в’ічка* ‘ремез’ ← *рука:’в’ічка* ‘гніздо ремеза’ ← *рука:’в’ічка* ‘предмет одягу, сплетений із вовняних ниток, що закриває кисть і великий палець’).

3.2. Гудзик: *гудзик* (Шст). В основі номінативної одиниці — МО ‘розмір птаха’.

4. Взуття.

4.1. Валянок: *вал’аначак* (Гн) ‘ремез’. Назва утворена за особливостю гніздобудування. Гніздо ремеза відрізняється від гнізд інших птахів за формою та матеріалом, з якого воно зроблене (див. вище). Пор. з іншими назвами гнізда ремеза: *’бити’вал’анец’* (ГрІв), *но’сочок* (Ад, МУс).

5. Засіб збереження інформації.

5.1. Книга: *к’н’іга* (Губ) ‘чайка’. Орнітономен є прикладом формальної атракції, перенесення назви друкованого засобу збереження інформації на чайку відбулось за звуконаслідувальним принципом. Пор. вигуки чайки та дієслова на позначення її звуків: *к’і’г’і-к’і’г’і* (Бир), *ки’г’ік-ки’г’ік* (Гор), *к’і’г’ік-к’і’г’ік* (Руд); *ки’гикайе* (Дор, КрЧ), *к’і’г’ікайе* (Лок, Пр), *ки’гиче* (КрЧ, Лук).

6. Пристрій для звукових сигналів. Назви цієї групи мають звуконаслідувальну природу. МО ‘звук’ реалізовано опосередковано.

6.1. Гудок: *гудок* (Тпч) ‘бугай’.

6.2. Дзвінок: *з’вонок*, *з’воночок* (Яд) ‘звичайна кам’янка’.

7. Прилад для визначання, вимірювання, записування фізичних величин.

7.1. Індикатор: *ін’д’ікатор* (ВД) ‘бекас, експрес.’. Назва утворена за способом здобування птахом їжі: *бе’кас ін’д’ікатор / спец по гр’а’з’і* // ...

то'о~шо там / пере'сохла во'да т'іна йак 'жижа / гр'а'з'учка~там /
сво'їм 'ет'ім к'л'увам шос' шу'кає // (ВД).

8. Іграшка та елемент ігри:

8.1. Дзига (рос. юла): йу'ла (НОр) 'лісовий жайворонок'. Назва утворена за звуконаслідувальним принципом¹⁴ і є прикладом формальної атракції.

8.2. Іванець-киванець (рос. ванька-встанька): 'ван'ка-у'стан'ка (Глб) 'біла плиска'. Транспозиція відбулась на основі аналогії поведінки птаха (надмірна рухливість) з механізмом відомої іграшки, що завжди встає, якщо її покласти.

8.3. Лялька (рос. кукла): 'кукла (Яд) 'велика синиця, експрес.'. В основі номінації — позитивне ставлення до орнітооб'єкта, спричинене естетичною насолодою від зовнішнього вигляду великої синиці і приязною реакцією птаха на людину. Етапи семантичної транспозиції лексеми 'кукла можна зобразити так: 'кукла 'велика синиця, експрес.' ← 'кукла 'гарна дівчина, жінка' ← 'кукла 'іграшка'.

8.4. Розряд колоди карт.

8.4.1. Чирва: 'чирва (Рад) 'чирок, заг. н.'. Перенесення назви відбулось на основі подібності формальної структури одиниць різних ТГЛ (фонетичні та словотвірні варіанти назви 'чирок подано вище) через утрату зв'язку орнітономена з мотиваційною основою.

9. Транспорт.

9.1. Літак: л'і'так 'великий норець' (Рож). Транспозиція назви відбулась за способом польоту птаха.

10. Символіка держави.

10.1. Прапор: прапор'ц'і (Pluralia tantum) (ВК) 'порода курей, що відрізняється яскраво-червоними гребінцями'. Перенесення лексеми прапорець на різновид курей спричинене зовнішнім виглядом птахів (ідеться про прапор, який має червоне забарвлення).

Дослідження мотиваційних процесів у межах ТГЛ "Назви птахів" сприяло розв'язанню таких проблем, як виявлення МО орнітоназв, установалення мотиваційних основ вторинних номенів, визначення ступеня вмотивованості лексем, типів мотивації номінативних одиниць тощо.

Здійснивши спробу мотивологічного аналізу орнітоназв східнополіського діалекту, можемо зробити такі узагальнення.

Зафіксовані номени відрізняються за ступенем умотивованості: у досліджуваних говірках функціонують немотивовані, мотивовані, напівмотивовані та полімотивовані номінативні одиниці.

Установлення типів мотивації назв птахів дало змогу виявити зв'язки вторинних орнітономенів з мотиваційними основами і констатувати, що ТГЛ не розділені чіткими межами і часто взаємодіють одна з одною.

¹⁴ Звуки, що видає лісовий жайворонок, спеціалісти передають так: юлі-юлі-юлі-юла-юла-юла [13: 127].

Виявлено базові типи мотивації орнітономенів, в основі яких — перенесення на птахів назв людини, тварин, рослин, об'єктів і явищ природи.

Одним із найбільш продуктивних типів мотивації орнітолексем є утворення номінативних одиниць на основі перенесення на птахів назв, пов'язаних із людиною та сферами її життєдіяльності.

Мотиваційними основами орнітоназв є:

1. Назви фізіологічних особливостей людини.
2. Номени особистісних характеристик людини.
3. Власні імена людини.
4. Лексичні одиниці на позначення соціальних характеристик людини.
5. Назви реалій, пов'язаних з релігійними та міфологічними уявленнями людини.
6. Номени артефактів та явищ духовної спадщини народу.

Транспозиція назв відбувається на основі асоціативного мислення діалектоносіїв за подібністю або за суміжністю, відтак утворюються метафоричні та метонімічні одиниці.

Засвідчено випадки, коли лексема переноситься на птаха не на основі спільної ознаки, а на основі спільності формальної структури. Такий семантичний процес називається формальною атракцією. Засвідчено й одиничні випадки семантичної атракції.

У процесі аналізу похідних орнітолексем виявлено, що у межах одного типу мотивації згруповано назви, в основі яких лежать різні МО, тобто номени мають неоднакову внутрішню форму.

Дослідження, безумовно, не є вичерпним у сфері мотивації діалектних назв птахів, тому перспективним вважаємо ґрунтовне вивчення типів мотиваційних зв'язків орнітономенів з одиницями інших ТГЛ, аналіз процесу взаємопереходу лексем з однієї ТГЛ в іншу тощо.

СПИСОК НАЗВ ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ ТА ЇХ СКОРОЧЕНЬ:

Ав — Авдіївка Сосницького р-ну Ч.	Вер — Верба Коропського р-ну Ч.
Ад — Адамівка Носівського р-ну Ч.	ВК — Велика Каратувль Переяслав-Хмельницького р-ну К.
Ан — Анисів Чернігівського р-ну Ч.	Врт — Вертіївка Ніжинського р-ну Ч.
Арк — Аркадіївка Згурівського р-ну К.	ВС — Вільна Слобода Глухівського р-ну С.
Б — Буда Корюківського р-ну Ч.	Всл — Веселинівка Баришівського р-ну К.
Бер — Береза Глухівського р-ну С.	Гай — Гайове Козелецького р-ну Ч.
Бир — Бирине Новгород-Сіверського р-ну Ч.	Гбв — Горобіївка Бориспільського р-ну К.
Біл — Білиця Ямпільського р-ну С.	Глб — Голубичі Ріпкинського р-ну Ч.
Бнч — Баничі Глухівського р-ну С.	Гн — Гніздище Городнянського р-ну Ч.
Брст — Берестовець Борзнянського р-ну Ч.	Гор — Горбове Куликівського р-ну Ч.
Буд — Будище Коропського р-ну Ч.	Гр — Григорівка Бахмацького р-ну Ч.
Вал — Валки Прилуцького р-ну Ч.	Грб — Грабів Ріпкинського р-ну Ч.
Вас — Василівка Середино-Будського р-ну С.	Грз — Грузьке Кролевецького р-ну С.
ВД — Велика Дорога Ніжинського р-ну Ч.	

ГрІв	— Григоро-Іванівка Ніжинського р-ну Ч.	МК	— Малий Крупіль Згурівського р-ну К.
ГС	— Гаврилова Слобода Середино-Будського р-ну С.	Млк	— Малківка Прилуцького р-ну Ч.
ГТ	— Гута-Ткачова Ріпкинського р-ну Ч.	Мн	— Мньов Чернігівського р-ну Ч.
Губ	— Губичі Ріпкинського р-ну Ч.	Мр	— Мрин Носівського р-ну Ч.
Дан	— Данівка Козелецького р-ну Ч.	МУс	— Мале Устя Сосницького р-ну Ч.
ДГ	— Дубовий Гай Прилуцького р-ну Ч.	Нех	— Нехаївка Коропського р-ну Ч.
ДД	— День Добрий Городнянського р-ну Ч.	НОр	— Нова Оржиця Згурівського р-ну К.
Дл	— Дуболугівка Ніжинського р-ну Ч.	Обм	— Обмачів Бахмацького р-ну Ч.
Днл	— Данилівка Менського р-ну Ч.	Окт	— Октябрщина Ямпільського р-ну С.
Дор	— Дорогинка Ічнянського р-ну Ч.	ОрлК	— Орлівка Куликівського р-ну Ч.
Єв	— Євминка Козелецького р-ну Ч.	ОрлЯ	— Орлівка Ямпільського р-ну С.
Єл	— Єліне Щорського р-ну Ч.	Ост	— Остроушки Шосткинського р-ну С.
Жих	— Жихове Середино-Будського р-ну С.	Очк	— Очкине Середино-Будського р-ну С.
Зм	— Змітнів Сосницького р-ну Ч.	Пб	— Перелюб Корюківського р-ну Ч.
ЗН	— Зноб-Новгородське Середино-Будського р-ну С.	Пдл	— Підлісся Броварського р-ну К.
Ів	— Івот Шосткинського р-ну С.	Пл	— Плоске Носівського р-ну Ч.
Ірж	— Іржавець Носівського р-ну Ч.	Пр	— Проців Бориспільського р-ну К.
КмнМ	— Кам'янка Менського р-ну Ч.	Прв	— Привілля Глухівського р-ну С.
КмнС	— Кам'янка Середино-Будського р-ну С.	Пст	— Пустогород Глухівського р-ну С.
Кап	— Капустинці Яготинського р-ну К.	Птр	— Петрівка Щорського р-ну Ч.
Кар	— Кархівка Чернігівського р-ну Ч.	Пом	— Помоклі Переяслав-Хмельницького р-ну К.
Кл	— Клишки Шосткинського р-ну С.	Рад	— Радомка Семенівського р-ну Ч.
Ком	— Комань Новгород-Сіверського р-ну Ч.	Рдц	— Рудницьке Баришівського р-ну К.
Кр	— Крути Ніжинського р-ну Ч.	Ржк	— Рожковичі Середино-Будського р-ну С.
КрБ	— Красне Бахмацького р-ну Ч.	Ржн	— Рожни Броварського р-ну К.
Крн	— Кренідівка Середино-Будського р-ну С.	Рож	— Рожнівка Ічнянського р-ну Ч.
КрЧ	— Красне Чернігівського р-ну Ч.	Рок	— Рокитне Яготинського р-ну К.
Куч	— Кучинівка Щорського р-ну Ч.	Руд	— Рудня Козелецького р-ну Ч.
Лем	— Лемешівка Яготинського р-ну К.	Ряб	— Рябці Чернігівського р-ну Ч.
Лов	— Ловинь Ріпкинського р-ну Ч.	Сав	— Савинки Корюківського р-ну Ч.
Лок	— Локня Кролевецького р-ну С.	Св	— Сverdлівка Коропського р-ну Ч.
Лук	— Лукашівка Носівського р-ну Ч.	СГ	— Стара Гута Середино-Будського р-ну С.
Люб	— Любитове Кролевецького р-ну С.	Сем	— Семенівка Менського р-ну Ч.
Маз	— Мазки Прилуцького р-ну Ч.	Сив	— Сиволож Борзнянського р-ну Ч.
Мам	— Мамекине Новгород-Сіверського р-ну Ч.	Сл	— Слоут Глухівського р-ну С.
МД	— Мала Дівиця Прилуцького р-ну Ч.	См	— Смолигівка Ріпкинського р-ну Ч.
		Соф	— Софіївка Носівського р-ну Ч.
		СтБк	— Старий Биків Бобровицького р-ну Ч.
		СтБс	— Стара Басань Бобровицького р-ну Ч.
		СтОр	— Стара Оржиця Згурівського р-ну Ч.
		Стр	— Старе Бориспільського р-ну К.
		СтХ	— Степові Хутори Носівського р-ну Ч.
		Тпч	— Тупичів Городнянського р-ну Ч.
		Ус	— Усок Ямпільського р-ну С.

Фр — Фрунзівка Броварського району К.	ЧрвЧ— Червоне Чернігівського р-ну Ч.
Хиб — Хибалівка Куликівського р-ну Ч.	Чрн — Черневе Глухівського р-ну С.
Хч — Хільчичі Середино-Будського р-ну С.	Чх — Черняхівка Яготинського р-ну К.
Хн — Хаєнки Ічнянського р-ну Ч.	Чш — Черниш Чернігівського р-ну Ч.
ЧГ — Червона Гірка Кролевецького р-ну С.	Шал — Шалигине Глухівського р-ну С.
Чйк — Чайкіне Новгород-Сіверського р-ну Ч	Шап — Шаповалівка Борзнянського р-ну Ч.
Чнтч — Чорнотичі Сосницького р-ну Ч.	Шев — Шевченкове Глухівського р-ну С.
Чоп — Чопилки Переяслав-Хмельницького р-ну К.	Шст — Шестовиця Чернігівського р-ну Ч.
ЧрвК— Червоне Коропського р-ну Ч.	Шпт— Шептаки Новгород-Сіверського р-ну Ч.
К. — Київська обл.; С. — Сумська обл.; Ч. — Чернігівська обл.	Яд — Ядути Борзнянського р-ну Ч.

1. *Антропов Н.П.* Названия птиц в белорусском языке на общеславянском фоне : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Общее языкознание” / Н.П. Антропов. — М., 1983. — 21 с.
2. *Аркушин Г.Л.* Словник західнополіських говірок: у 2 т. / Г.Л. Аркушин. — Луцьк : Ред.-вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. — Т. 1. — 2000. — 354 с.
3. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова // [Гл. ред. М.В. Лазова]. — М. : Изд-во “Советская энциклопедия”, 1966. — 607 с.
4. *Блинова О.И.* Лексическая мотивированность и некоторые проблемы региональной лексикологии / О.И. Блинова // Вопросы изучения лексики русских народных говоров. Диалектная лексика 1971 / [Ред. Ф. П. Филин, Ф. П. Сороколетов]. — Л. : Наука, 1972. — С. 92–104.
5. *Блинова О.И.* Ключевые термины мотивологии: испытание временем (1971–2011 гг.) / О.И. Блинова // Вестник Томского государственного педагогического университета. — 2012. — Вып. 10. — С. 136–140.
6. *Булаховский Л. А.* Славянские наименования птиц / Л.А. Булаховский // Избр. труды : в 5 т. — Т.3. — К., 1978. — С. 189–299.
7. *Гак В.Г.* Типология лингвистических номинаций / В.Г. Гак // Языковые преобразования. — М. : Школа “Языки русской культуры”, 1998. — С. 310–364.
8. *Голев Н.Д.* Мотивационно-ассоциативный словарь русского языка: теоретические основания и лексикографическая концепция / Н.Д. Голев // Вестник Томского государственного университета. — 2011. — Вып. 3. — С. 17–30.
9. *Гриценко П.Ю.* Моделивання системи діалектної лексики / П.Ю. Гриценко / [Відп. ред. І.Г. Матвіяс]. — К. : Наук. думка, 1984. — 228 с.
10. *Ерофеева Е.В.* Структура семантического поля “Человек” в сознании носителей русского языка / Е.В. Ерофеева // Вестник Пермского университета. — 2011. — Вып. 1. — С. 7–19.
11. *Етимологічний словник української мови: у 7 т.* / [Редкол.: О.С. Мельничук (голов. ред.)]. — К. : Наук. думка, 1982 — 2006. — Т. 1. — 1982. — 631 с. — Т. 3. — 1989. — 549 с.
12. *Лингвистический энциклопедический словарь* / [Гл. ред. В.Н. Ярцева]. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — 685 с.
13. *Марисова И.В.* Птахи України. Польовий визначник / И.В. Марисова, В.С. Талпош. — К.: Головне видавництво видавничого об’єднання “Вища школа”, 1984. — 184 с.
14. *Моисеева Л.Ф.* Названия птиц в русском языке : автореф. дис. ...канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Л. Ф. Моисеева. — К., 1974. — 24 с.
15. *Никончук Н.В.* Полесские названия птиц / Н.В. Никончук // Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря. — М.: Наука, 1968. — С. 439–475.

16. Пизани В. Семантика / В. Пизани // Этимология: история — проблемы — метод / [Пер. с итальянского Д. Розенталя; Под ред. В.И. Абаева]. — М. : Изд-во иностран. литературы, 1956. — С. 141–166.
17. Поістогова М.В. Назви побутових реалій як база творення вторинних флорономенів у східнополіських говірках / М.В. Поістогова // Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти. — Глухів, 2005. — С. 194–212.
18. Русанівський В.М. Системна зумовленість розвитку семантики слова / В.М. Русанівський // Структура лексичної і граматичної семантики / [Відп. ред. О.С. Мельничук]. — К. : Наук. думка, 1988. — С. 61–108.
19. Савенко (Филатова) А.С. Роль внутренней формы слова в создании фрагмента языковой картины мира (на материале наименований растений русского и английского языков) / А.С. Савенко (Филатова) // Вестник Томского государственного университета. — 2007. — Вып. 2. — С. 34–38.
20. Скрипник Л.Г. Власні імена людей: словник-довідник / Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська / [За ред. В.М. Русанівського]. — К. : Наук. думка, 2005. — 334 с.
21. Словник української мови : в 11 т. / [За ред. І.К. Білодіда]. — К. : Наук. думка, 1970 — 1980. — Т. 1 — 11.
22. Современный русский язык: Учеб. для филол. спец. ун-тов / В.А. Белошапкова, Е.А. Брызгунова, Е.А. Земская и др. / [Под ред. В.А. Белошапковой]. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Высш. шк., 1989. — 800 с.
23. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр / [Под общ. ред. М. Э. Рут]. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1999. — 432 с.
24. Словарь русских народных говоров: в 43 в. / [Под ред. Ф.П. Филина]. — М. — Л. : Наука, 1965 — 2010. — Вып. 13. — 1977. — 358 с.
25. Толстой Н.И. Иван-аист / Н.И. Толстой // Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. — М. : Индрик. — 1995. — С. 359–363.
26. Українська етнологія: Навч. посібник / [За ред. В. Борисенко]. — К. : Либідь, 2007. — 400 с.
27. Українська мова. Енциклопедія / [Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін.] — 3-є вид., зі змін. і доп. — К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. Бажана, 2007. — 856 с.
28. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д.Н. Шмелев. — М. : Наука, 1973. — 279 с.

Статтю отримано 20.08.2014

Yana Lytvunenko

Sumy

THE TYPES OF MOTIVATION BIRDS NAMES IN EAST POLISSYA DIALECTS

The article focuses on the motivational analysis of dialect birds names. The basic attention is concentrated on the internal form of derivatives lexemes, the causes and types of semantic transposition, the mechanisms of folk etymology etc.

Keywords: motivational communication, types of motivation, semantic transposition, secondary names, metaphor, metonymy, folk etymology.